ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

# НАУКОВИЙ ВІСНИК
# Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

***Науковий журнал***

2023

№ 1 (122)

*Рекомендовано до друку та до поширення*
*через мережу Інтернет Вченою радою*
*Дніпропетровського державного університету*
*внутрішніх справ (протокол № 7 від 30 березня 2023 р.)*

Дніпро
2023

УДК 34+35
Н 34

**Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ**: Науковий журнал. 2023. № 1 (122). 488 с.

Наукове видання • Засновник та видавець – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ • Свідоцтво про державну реєстрацію – КВ 20781-10581ПР від 08.05.2014 • Виходить 5-7 разів на рік • Тираж – 100 прим. • Адреса редакції: 49005, м. Дніпро, проспект Гагаріна, 26 • Сайт видання: visnik.dduvs.in.ua

**Журнал включено до категорії «Б» переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (юридичні науки)**
(додаток 4 до наказу МОН України від 28.12.2019 № 1643)

**Журнал індексується в національних та міжнародних базах**
*(https://visnik.dduvs.in.ua/?page_id=405)*:
Електронний архів (репозитарій) Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ; Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського; Національний репозитарій академічних текстів (УкрНТІ); Open Ukrainian Citation Index (OUCI); Google Scholar; CrossRef; Index Copernicus International; ResearchBib; WorldCat; BASE; Dimensions; EuroPub; ERIHplus.

***DOI: 10.31733/2078-3566***

*Містить наукові статті вчених, викладачів і здобувачів університету, навчальних закладів системи МВС та інших центральних органів виконавчої влади, працівників правоохоронних органів. Розглянуто питання держави та права, окремих галузей законодавства, проблеми правоохоронної діяльності та юридичної освіти, надано інформацію про визначні події і дати наукового життя в галузі права.*

*Призначено для науковців, юристів-практиків, працівників правоохоронних органів та всіх, хто цікавиться питаннями науки і права.*

***Редакційна колегія:***
д.ю.н., доц. **Андрій ФОМЕНКО**, *голова* (Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ);
д.ю.н., проф. **Лариса НАЛИВАЙКО**, *заступник голови* (Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ);
д.ю.н., проф. **Олександр ЮНІН** (Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ);
д.ю.н., проф. **Аріф ГУЛІЄВ** (Нац. ун-т «Одеська юридична академія», м. Київ);
д.ю.н., проф. **Олексій ДРОЗД** (Нац. акад. внутр. справ, м. Київ);
д.ю.н., проф. **Петро МАКУШЕВ** (Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро);
д.ю.н., проф. **Сергій ШАТРАВА** (Харк. нац. ун-т внутр. справ);
д.ю.н., проф. **Ірина ГРИЦАЙ** (Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ);
д.ю.н., проф. **Василь ЛЬКОВ** (Дніпроп. окружний адмін. суд);
д.ю.н., проф. **Дмитро ПРИПУТЕНЬ** (народний депутат України);
д.ю.н., проф. **Віталій СЕРЬОГІН** (Харк. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна);
д.ю.н., проф. **Юрій ФРИЦЬКИЙ** (ЦВК України, Ун-т «Україна», м. Київ);
д.ю.н., проф. **Михайло ЩЕРБАКОВСЬКИЙ** (Харк. нац. ун-т внутр. справ);
доц. **Міндаугас БІЛІУС (Mindaugas BILIUS)** (Ун-т Вітовта Великого, м. Каунас, Литва);
д-р права **Гединінас БУЧЮНАС (Gediminas BUCIUNAS)** (Ун-т М. Ромеріса, м. Вільнюс, Литва);
доктор PhD **Єрбол ОМАРОВ** (Акад. правоохор. органів при ГПУ Республіки Казахстан);
д.ю.н., проф. **Амір АЛІЄВ** (Бакинськ. держ. ун-т, Азербайджан);
проф., PhD **Рафал ЛІЗУТ (Rafal LIZUT)** (Люблін. католицьк. ун-т ім. Івана-Павла II, Польща);
проф. **Анжей ПЯСЕЦЬКИЙ (Andrzej PIASECKI)** (Краківськ. пед. ун-т, Польща);
д-р права, проф. **Паулiна БЄШ-СРОКОШ (Paulina BIEŚ-SROKOSZ)** (У-н Яна Длугоша, Польща).

ISSN 2078-3566

© ДДУВС, 2023
© Автори, 2023

**З М І С Т**

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ
В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ

**Євген Соболь**
Діяльність апарату суду як правоохоронного органу
при здійсненні електронного правосуддя ..... 8

**Микола Веселов**
Проблеми кваліфікації окремих військових адміністративних
правопорушень в умовах воєнного стану (на прикладі проступків,
передбачених ст. 172[10] КУпАП) .....13

**Олександр Дудоров, Роман Мовчан, Дмитро Каменський**
Кримінальна відповідальність за незаконне використання
гуманітарної допомоги: проблеми кваліфікації
та вдосконалення законодавства .....21

**Євген Курінний**
Адміністративно-правове забезпечення інформаційної гігієни
під час воєнного стану в Україні ..... 38

**Марина Медведєва**
Юрисдикційні імунітети держав у контексті відшкодування
росією шкоди, завданої Україні внаслідок збройної агресії ..... 44

**Ігор Медицький**
Кримінологічна оцінка наслідків (втрат) від збройної агресії проти України ..... 52

**Олег Муза**
Організаційно-правові засади забезпечення
енергетичної безпеки України в умовах воєнного стану ..... 60

**Василь Омельчук, Олександр Калініченко**
Право на доступ до публічної інформації: сутність
та окремі проблеми в умовах воєнного стану ..... 67

**Олег Резвік**
Щодо проблематики законодавчого врегулювання питань здійснення
повноважень сільського, селищного, міського голови у разі їх дострокового
припинення на період дії правового режиму воєнного стану в Україні .....71

**Садіг Тагієв, Михайло Пузирьов, Сергій Івашко**
Негласні слідчі (розшукові) дії в умовах війни:
окремі теоретичні та практичні аспекти (частина І) ..... 78

**Віталій Грибан, Ксенія Невінчана, Біджасвіт Дас**
Надзвичайні ситуації та їх наслідки у контексті
російсько-української війни 2022 року ..... 84

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА.
КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

**Аріф Гулієв, Марія Розова**
Роль жіночого султанату в Османській імперії ..... 90

**Юрій Козар**
Базові засади розбудови інституту громадянського суспільства в Україні: європейський та вітчизняний досвід ..... 95

**Анатолій Француз, Олександр Лощихін, Наталія Камінська**
Соціальна цінність княгинь у період Київської Русі ..... 102

**Дарія Лазарева**
Міжнародна відповідальність держав ..... 108

**Олександра Нестерцова-Собакарь**
Докази за статутом цивільного судочинства 1864 року ..... 113

**Оксана Сокиринська, Інна Ковальчук**
Правовий аналіз військового конфлікту у Косово з точки зору дії міжнародного гуманітарного права ..... 119

**Олександр Талдикін**
Суверенітет: спроба класифікації ..... 125

ПУБЛІЧНО-ПРАВОВЕ ТА ПРИВАТНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ОКРЕМИХ СФЕР СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН

**Ольга Безпалова, Юлія Легеза**
Використання поліцією засобів масової інформації (медіа) для забезпечення безпеки дітей у цифровому просторі ..... 130

**Євген Легеза**
Особливості реалізації прав осіб з інвалідністю: зарубіжний досвід та напрямки удосконалення ..... 135

**Борис Логвиненко**
Цифровий простір у системі взаємодії Національної поліції України з медіа ..... 140

**Дмитро Припутень**
Адміністративно-правове регулювання інформаційного забезпечення діяльності судів ..... 144

**Ігор Алексєєнко**
Колективні трудові права у гіг-економіці України: проблеми їх реалізації ..... 150

**Валентин Дворник, Роман Опацький, Наталя Дев'яткіна, Сергій Ковальов**
Шлюб: ретроспективний огляд та перспективи ..... 159

**Лілія Золотухіна**
Значення дистанційної форми організації роботи для забезпечення інтересів працівників (на прикладі Нідерландів) ..... 164

**Ірина Дзюба**
Особливості судових дебатів у судовому процесі розгляду цивільної справи та їх специфіка ..... 171

**Цагік Оганісян**
Правове регулювання ліквідаційної процедури у справі про банкрутство юридичних осіб ..... 178

**Максим Шпак**
Особливості правової допомоги у цивільному процесі на стадії розгляду цивільних справ в судах першої інстанції ..... 185

 *ISSN 2078-3566*

УДК 340.5
DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-102-108



**Анатолій ФРАНЦУЗ**©
доктор юридичних наук,
професор, Заслужений
юрист України
*(Університет «КРОК»,
м. Київ, Україна)*



**Олександр ЛОЩИХІН**©
доктор юридичних наук,
професор, Заслужений
економіст України
*(Державний податковий
університет, м. Ірпінь
Київської обл., Україна)*



**Наталія КАМІНСЬКА**©
доктор юридичних наук,
професор
*(Державний податковий
університет,
м. Ірпінь Київської обл.,
Україна)*

# СОЦІАЛЬНА ЦІННІСТЬ КНЯГИНЬ У ПЕРІОД КИЇВСЬКОЇ РУСІ

Висвітлено процес формування соціальної цінності жінок-княгинь у період Київської Русі. Доведено, що соціальну цінність слід розглядати через призму таких категорій як призначення, корисність, значущість. Встановлено основні напрями діяльності княгинь, зокрема, Ольги, Анни, Ірини-Інгігерди та ін., їх особливий вплив на вирішення справ суспільного і державного значення, реалізацію внутрішніх та зовнішніх функцій держави. Жінки-княгині активно налагоджували дипломатичні й торгові відносини, організацію династичних шлюбів та культурно-просвітницьку діяльність за кордоном, управління державними справами, здійснення фіскальної політики, сприяли християнізації держави. «Корисність» від такої діяльності полягала у налагодженні рівноправних стосунків з країнами Європи, Візантією, укладенні вигідних торгових договорів, усуненні ворожнечі між князями, збереженні самостійності, усуненні на деякий час соціальних протиріч.

***Ключові слова:*** *соціальна цінність, призначення, корисність, жінки-княгині, Київська Русь.*

**Постановка проблеми.** У першій чверті XXI ст. як у світі, так і в Україні, суттєво загострились антропологічні та аксіологічні проблеми, пов'язані з нівелюванням або зменшенням цінності людського життя, нехтуванням загальнолюдських цінностей, порушення прав і свобод людини і громадянина тощо. Отже, наразі йдеться про викривлення такого споконвічного поняття як «цінність» людини та її найважливішої складової – соціальної цінності людини. Між тим, значущими залишаються питання абсолютної цінності людини, її сенсу життя, призначення і корисності в українському суспільстві. Важливо наголосити не тільки на проблемах сучасності, але й врахувати деякі історичні реалії минулого нашої держави, зокрема, яким чином розумілась соціальна цінність жінки у давньоукраїнському суспільстві, якою був її зміст, у чому полягало призначення діяльності жінки, зокрема, представниць князівської династії., сфер їх особливого впливу на суспільні і державні справи і т.д.

**Аналіз публікацій та останніх досліджень, у яких започатковано вирішення**

© А. Француз, 2023
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0003-2861-1252
krok@krok.edu.ua

© О. Лощихін, 2023
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0001-9689-1650
losholeksandr@gmail.com

© Н. Камінська, 2023
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-7239-8893
na-pro@ukr.net

**проблеми.** Закономірним є привернення уваги да заявленої проблематики представників історичної науки, істориків і теоретиків права, соціології, демографії, економіки, філософії і т.д. Беззаперечним є внесок у науковий доробок, пов'язаний з дослідженням ролі і значення жінок у різні історичні епохи і періоди, включаючи період Київської Русі, В. Борисенко, К. Грушевської, Я. Ісаєвича, О. Кісь, Я. Лишка, І. Петренко, С. Пєткова, Н. Полонської-Василенко, Є. Полоцької, Н. Романової, Н. Слюсаренко, Л. Смоляр, О. Федорів та ін. Також слід відзначити, що осторонь цих питань не стояли і відомі представники культури, мистецтва тощо.

**Мета** статті полягає у здійсненні дослідження і з'ясуванні змісту соціальної цінності жінок-княгинь у період Київської Русі.

**Виклад основного матеріалу.** Суспільство Київської Русі, на противагу класичним середньовічним суспільствам країн Західної Європи, не було чітко ієрархізованим. Отже, суспільні класи не були «закриті», тобто, у правовому відношенні оформлених станових та корпоративних привілеїв не існувало. Це означало, що можливо було здійснення переходу з одного класу до іншого, до бояр і дружинників мали доступ представники інших верств населення, у тому числі і жінки [1, с. 79; 2, с. 171; 3, с. 67].

Безумовно, це використовували особи, які мали відповідні особисті якості. Саме на цих особливостях, що належали до суто індивідуальних, і ставали важливою передумовою концентрації власної самодостатності, але не на тих рисах, що представляли ту чи іншу соціальну групу, акцентує увагу у творі «Моління» Д. Заточник [4, с. 142]. Ним, зокрема, цінується розум, мудрість, освіченість, свобода, моральність, працелюбність, і «розумна від природи, із ґрунтовними знаннями, працьовита і наполеглива людина була гідна на повагу і почесне місце серед князівського оточення, незалежно від соціального становища» [5].

Морально-етичне самовдосконалення і практична реалізація особисто вільною людиною своїх можливостей в різних сферах суспільного життя виступали об'єктивними умовами соціального, економічного, культурного, державно-правового та іншого розвитку країни. Тобто, необхідність такого розвитку вимагала самодостатньої і розвиненої у духовному аспекті людини.

Слід зазначити, що поняття такої еволюції в розумінні звичайної особи, що належала до сільської громади Київської Русі, завжди пов'язувалось, передусім, з інтересами Київської Русі як держави. Про неї, її велич і могутність, служіння їй йдеться у багатьох історичних і філософських творах доби Київської Русі, а також «Слові о полку Ігоревім», «Слові про погибель Руської землі» невідомих авторів, «Повісті минулих літ» Нестора Літописця. Саме тому, на нашу думку, соціальна цінність людини у Київській Русі, включаючи жінку, розумілась через аспект «інтересів Руської землі»: як вільна особа, жінка, завдяки використанню свого потенціалу, закріплених нормами права можливостей, могла забезпечити ці інтереси. Отже, йдеться про таке поняття як «призначення» або «значення».

Поняття ж «корисність» варто розглядати у сенсі «результат діяльності». Тобто, ці два поняття тісно переплітались, де «призначення» є первинним елементом (що жінка може зробити для захисту інтересів Руської землі), а «результат діяльності» – вторинним, залежним від першого (що реально було зроблено для цього).

Доцільно окреслити декілька напрямів забезпечення інтересів Руської землі, зокрема: охорона кордонів; зменшення соціального протистояння; зусилля щодо єдності Руської землі; централізація державного апарату (управління державними справами); торгівля з іншими країнами; реалізація розумної фіскальної політики; підвищення рівня законності; дипломатичні, зовнішньополітичні зносини; розвиток економіки; християнізація тощо. Саме ці напрями, на наш погляд, і формували поняття «призначення» («значення»). Інша річ – яким чином досягався «результат діяльності» або чи була користь від реалізації цих напрямів.

Якщо уважно подивитись на зміст цих напрямів, не важко помітити, що їх реалізація покладалась на давньоукраїнських князів (у тому числі і жінок-княгинь). Так, митрополит Іларіон наголошував на тому, що саме руські князі були відповідальні за збереження єдності Русі, яка, за словами Іларіона, «знана і чутна у всіх чотирьох кінцях світу» [6]. Інші прославлені автори – В. Мономах («Повчання…), Нестор («Повість минулих літ»), невідомий укладач «Слова о полку Ігоревім» – також наголошували на обороні кордонів рідної землі, на об'єднанні задля недопущення децентралізаційних процесів [7-9].

Як видно із змісту зазначених вище напрямів, вони у тій чи іншій мірі

відображали як зовнішні, так і внутрішні функції держави. В яких же сферах найоптимальніше проявили себе давньоукраїнські княгині, у чому полягає зміст їхньої соціальної цінності? Почнемо із напрямів, які віддзеркалювали зовнішні функції держави. Найголовніше – це налагодження дипломатичних (і нерозривно як на той час пов'язаних з ними торгових) зносин, реалізація активної зовнішньополітичної діяльності. У даній царині проявили себе багато княгинь, але ми звернемо увагу на кілька постатей.

Це, зокрема, княгиня Ольга, дружина, а згодом – удова вбитого деревлянами у 945 р. князя Ігоря. Так, літописні джерела, інші історичні й історично-правові пам'ятки стверджують, що у 955 р. (або 957 р. чи 963 р.) вона відвідала Константинополь, а її супроводжував почет із багатьох знатних жінок. Імператор Костянтин Багрянородний у своєму творі «Про церемонії візантійського двору» чимало уваги присвятив перебуванню княгині у Візантії [10, с. 28]. Вона вміло розв'язувала дипломатичні питання і тому запросила імператора бути її хрещеним батьком (хоча, насправді хрестилась княгиня в Києві). Але її вояж не мав лише характер налагодження дружніх стосунків з імперією: відомо, що разом з нею прибуло 44 купці, а з Візантією було укладено торгову угоду. «Присутність у складі посольства великого числа купців може свідчити про те, що місія Ольги мала на меті розв'язати насамперед економічні питання» [11, с. 40].

Княгиня Ольга здійснювала широку дипломатичну політику і «географія» її зовнішньополітичної діяльності не обмежувалася Візантією: відомо, що вона вела дипломатичний діалог з німецьким кесарем Оттоном І. «За її правління відбувся дипломатичний прорив у стосунках з європейськими монархіями. Хроніка «Продовжувача Регінона» оповідає про її перемовини з імператором Священної Римської імперії Оттоном І. У ній, до слова, Ольга іменується «королевою русів» [12].

Беззаперечною є «користь» від такої діяльності очільниці Київської Русі: із Священною Римською імперією було налагоджено якщо не дружні, то рівноправні дипломатичні стосунки, а з Візантією було на певний час укладено усну домовленість про мир (але до того часу, поки син Ольги князь Святослав не здійснив походи на Дунай), відновлено торгові стосунки, і купці з Русі могли вільно торгувати у Константинополі. Н.В. Полонська-Василенко справедливо зазначає, що «треба визнати, що Ольга зробила винятково велику справу: тоді як Олег і Ігор внаслідок тяжких війн складали договори, Ольга, мирним шляхом, який на багато століть випереджував її добу, зав'язує дипломатичні стосунки з двома наймогутнішими державами тодішнього світу – двома Римськими імперіями, двома Римами» [13, с. 33].

Можна згадати й інших княгинь, зокрема, велику княгиню Ірину-Інгігерду, дружину князя Ярослава Мудрого, яка «виступала як посередниця в переговорах між чоловіком і князем Мстиславом Тмутараканським після міжусобної війни та намагалась запровадити систему розподілу конкретних територій між братами» [12]. Цікаво, що у кінцевому рахунку брати примирились: Ярославу дістався Київ та ряд областей Правобережної України, його брату – Чернігів і Тмутаракань.

Активні дипломатичні зносини здійснювала і княгиня Анна, дружина князя і засновника Галицько-Волинського князівства Романа Мстиславича, мати князя Данила Галицького. Після смерті у 1205 р. князя вона стала регентшою при малолітніх дітях Данилі та Василькові. Це був складний час, адже підняло голову непокірне боярство, на землі князівства зазіхали Польща та Угорщина.

Тому княгиня повела тонку дипломатичну гру з очільниками цих двох держав, а метою було – збереження єдності князівства, гарантування Данилові престолу. У результаті її дії були успішними, корисними, адже «маневруючи між польськими князями й угорським королем, таки домагається утвердженню влади принаймні на Волині» [12]; «Ціною страшних зусиль, ціною власних амбіцій, жертв, вічного страху за життя своїх синів зберегла вона для них основну частину держави Романа. Ця віковічна база князів Мстиславичів залишилась вірною синам Романа, і в цьому заслуга Анни» [13, с. 48].

Безперечно, що дипломатичні зносини здійснювали й інші княгині, але про них мало свідчень у літописах, західних хроніках, народних переказах. Як зазначають українські учені Ісаєвич Я.Д. та Федорів О.Р., приймала послів і вела переговори Ольга Романівна, дружина Володимир-Волинського князя Володимира Васильковича, коли він занедужав [14].

Завершуючи аналіз напрямів діяльності, які забезпечували «інтереси землі Руської» й відображали зовнішні функції держави, слід, на нашу думку, звернути увагу ще на два важливих факти:

1) організація династичних шлюбів доньок давньоукраїнських князів із королівськими домами Західної Європи. Початок цьому процесу варто віднести до часів правління Ярослава Володимировича (Мудрого). Як відомо, всіх своїх доньок він видав за королів Західної Європи: Анастасія була видана заміж за угорського короля Андрія, Єлизавету – за норвезького короля Гаральда, Анну – за французького короля Генріха І. Як зазначають Радиш Я.Ф. та Кожухар О.В., «Традиція династичних шлюбів, починаючи з Володимира Великого (кін. 10 ст.), підтримувалася одинадцятьма поколіннями руських князів, аж до правнуків короля Данила Галицького (20 – ті рр. XIV ст.)» [15, с. 114]. Яка була від цього користь або результат? Думається, що таким чином налагоджувались добросусідські відносини з країнами Європи, що сприяло, безумовно, й налагодженню торгівельних зв'язків;

2) культурно-просвітницька місія давньоукраїнських князівн за кордоном у сенсі «призначення». Таку діяльність проводила дружина угорського короля Бели Євфросинія Мстиславівна, сестра великого київського князя Ізяслава ІІ, яка активно поширювала українську культуру в Угорщині. Вона «сприяла піднесенню «руської»-української культури при угорському дворі: там лунала слов'янська мова, кріпла православна церква» [13, с. 71]. «Корисність» такої діяльності втілились у формуванні дружніх політичних зв'язків між Угорщиною та Київським князівством.

Перейдемо до тих напрямів забезпечення інтересів землі Руської, які відображали вже внутрішні функції держави. У першу чергу, це – управління державними справами. На той час вони були двох видів. Перший полягав у тому, що таке управління здійснювала повновладна господарка – княгиня (як правило, після смерті князя). Другий наповнювався елементами регентства, коли удова-княгиня управляла державними справами при малолітніх княжичах.

Перший вид яскраво представлений діяльністю княгині Ольги. Її діяльність у цій царині виявляється у встановленні адміністративних пунктів, заснуванні нових сіл та міст. «Першими самостійними державними рішеннями княгині Ольги після смерті її чоловіка Ігоря Олеговича, було, за свідченням дослідників, «усмирення древлян» та поділ держави на адміністративні округи, так звані погости – господарсько-адміністративні й судові осередки» [15, с. 119].

Крім того, княгиня повністю ліквідувала місцеві княжіння, тим самим здійснивши централізацію держави, а також встановила чіткі кордони між областями. Ефект, користь («результат діяльності») від таких реформ беззаперечний: держава з набору хаотично і нетривких між собою пов'язаних місцевих князівств поступово перетворюється на єдину та міцну Русь, спроможну протистояти зовнішнім ворогам.

Другий вид представлений діяльністю княгині Анни, дружини князя Романа Мстиславича. Вона здійснювала після смерті чоловіка функції регента при малолітніх княжичах Данилі та Василькові (1205 – 1219 рр.) «Користь» від регентства Анни важко переоцінити, адже завдяки цьому вона зберегла для Данила єдине Волинське князівство.

Іншим важливим напрямом було злагодження у Київської Русі соціальних протиріч. Прикметно, що княгиня Ольга правила державою 20 років (до змужнілості її сина князя Святослава Ігоревича), якраз на цей час припадає «тиша» на Русі: літописи не згадують жодного народного повстання чи заворушення. Зрозуміло, що «користь» є доволі цінною, так як відсутність протистояння в державі робить її тільки міцнішою, консолідованішою та згуртованою перед викликами сьогодення.

Багато уваги приділялось також фіскальній політиці, налагодженню економічних відносин, розвитку торгівлі. І знову можна стверджувати про неперсічну особистість княгині Ольги, яка здійснила у цих напрямах ряд важливих реформ:

1) Вона дала розпорядження, щоб по Дніпру та Десні були встановлені «перевісища» – сіті для улову риби, та «ловища» для диких тварин. Крім того, в лісах та хащах встановлювались знамена – княжі таври, які позначали місця для збирання меду диких бджіл, а також «боброві гони» [10, с. 29]. Приватним особам було суворо заборонено у цих місцях полювати, ловити рибу чи збирати мед.

2) Княгиня проводила мудру фіскальну політику. Базуючись на сумному досвіді свого чоловіка, князя Ігоря, якого вбили деревляни якраз за спроби хаотично й безсистемно збирати данину, вона провела ряд відповідних реформ. Зокрема, вона встановила чіткі й прозорі «устави та уроки», якими передбачалось стягнення фіксованих «оброків» (податків»), яке населення звозило у відповідні місця – погости. «Вона запровадила чіткі норми збирання данини зі слов'ян – тобто тепер люди розуміли,

скільки і чого мають віддати князям за захист своїх земель від ворогів» [16, с. 8].

Тим самим вона кардинально змінила фіскальну політику держави: якщо князі Олег та Ігор наповнювали державну скарбницю за рахунок стягнення данини, то Ольга ввела податок. Хочемо нагадати, що спроможність державних органів стягувати податки є одною з ознак держави. При цьому, дві третини коштів надходили до Києва, а третина – до Вишгорода (це місто було особистим доменом княгині). «Таким чином, Ольга очевидно внесла розмежування між прибутками державними і особи володарки. У цьому відношенні Ольга на багато віків випередила інших володарів» [13, с. 29].

Усі ці заходи давали свій позитивний результат («користь»): зміцнення князівської влади, посилення економічної й політичної могутності держави, а системна фіскальна політика сприяла також усуненню соціальних протиріч.

Ще один важливий напрям – спроби християнізації Київської Русі. Адже у разі успіху Русь ставала рівноправною з низкою інших держав, які вже пройшли цей шлях. Княгиня Ольга сама хрестилась, і намагалась розповсюдити християнську релігію на теренах держави. Як стверджують літописи, вона намагалась заручитись у цій справі підтримкою Візантії, але її спроби були невдалими. «Найважливішою причиною заморського посольства русичів науковці вважають порушення питання про хрещення Русі, оскільки тоді у розвитку держави як першорядне поставало питання ідейного обґрунтування нових форм суспільного життя» [15, с. 112]. Тільки у 988 р. князю Володимиру вдалось хрестити Русь, за часів же Ольги суспільство ще не «дозріло» до переходу від язичництва до християнства.

**Висновки.** Таким чином, з вищевикладеного можна зробити такі узагальнення.

1. Доцільним є при визначенні змісту соціальної цінності жінок-княгинь здійснити аналіз понять «призначення» («значення») та «корисність» («результат діяльності»). «Призначенням», враховуючи історично-конкретні реалії періоду Київської Русі, слід вважати забезпечення «інтересів Руської землі» за декількома напрямами, які відображали внутрішні та зовнішні функції держави.

2. З-поміж напрямів, якими опікувались жінки-княгині, доцільно виокремити налагодження дипломатичних і торгових відносин, організацію династичних шлюбів та культурно-просвітницьку діяльність за кордоном, управління державними справами, злагодження соціальних протиріч, здійснення фіскальної політики, спроби християнізації держави.

3. «Корисність» від такої діяльності полягала у налагодженні рівноправних стосунків з низкою країн Європи та Візантією, укладенні вигідних торгових договорів, усунення (на певний час) ворожнечі між князями, збереженні самостійності Волинського князівства у першій половині XIII ст., створенні підґрунтя для централізації держави, усуненні на деякий час соціальних протиріч, формуванні основ фіскальної системи тощо.

На різних історичних етапах державотворення України ми спостерігаємо соціально значущу роль жінок, поряд з чоловіками, особливо яскраво це проявлялось у діяльності княгинь. Тому, не дивлячись на фактичну відсутність закріплених стандартів гендерної рівності у період Київської Русі, як і багатьох наступних, практика вітчизняного державотворення відображала загально-європейські й цивілізаційні цінності, розвиваючись у напрямі свободи, рівності, національної ідентичності тощо.

**Список використаних джерел**

1. Андрусишин Б. І. Трансформація поняття «свободи» у політико-правових традиціях середньовічної України. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 : Економіка і право*. 2010. Вип. 10. С. 76-83.

2. Тімашов В. О. Формування й закріплення інституцій прав і свобод людини в Україні (VI–XVII століття). *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2013. № 4 (69). С. 170-175.

3. Горін Н. О. Нормативно-правова регламентація підприємництва на українських теренах в XI–XVI століттях. *Історія народного господарства та економічної думки України*. 2016. Вип. 49. С. 64-78.

4. Морська Н. Право особистості на свободу, гідність та повагу у творі Данила Заточника «Моління». *Наукові записки. Серія : Філософія*. 2011. Вип. 9. С. 137-148.

5. Слово Даниила Заточника. URL : http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr33.htm.

6. Іларіон Київський. Слово про закон і благодать. URL : http://litopys.org.ua/oldukr/ilarion.htm.

7. Мономах В. Повчання дітям. URL : http://litopys.org.ua/litop/lit27.htm.

8. Повість врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / Пер. з давньоруської, післяслово, комент. В. В. Яременка. Київ : Рад. письменник, 1990. 558 с.

9. Слово о полку Ігоревім. URL : http://litopys.org.ua/slovo67/sl02.htm.

10. Борисенко В. Видатні жінки України-Руси: княгиня Ольга, Анна Ярославна. *Українки в історії* / за заг. ред. В. Борисенко. Київ : Либідь, 2004. С. 27-32.

11. Смоляр Л. О. Русинки княжої доби. *Жіночі студії в Україні: жінка в історії та сьогодні* / за заг. ред. Л. О. Смоляр. Одеса : Астропринт, 1999. С. 20-58.

12. Лишка Я. Жінки у керівництві державою. Від часів Київської Русі до Української революції. URL : https://update.com.ua/istorii_tag/zhnki-u-kervnitctv-derzhavi-vd-chasv-kivsko-rus-do-ukransko-revoliutc_n4276/

13. Полонська-Василенко Н. Видатні жінки України. Вінніпег-Мюнхен : Накладом Союзу українок Канади з фундації ім. Наталії Кобринської, 1969. 160 с.

14. Ісаєвич Я. Д., Федорів О. Р. Сімейний побут. Становище жінки. URL : http://litopys.org.ua/istkult2/ikult207.htm.

15. Радиш Я. Ф., Кожухар О. В. Роль жінки у формуванні й функціонуванні державності: вступ до проблеми (за матеріалами літературних джерел). *Інвестиції: практика й досвід.* 2015. № 13-14. С. 110-116.

16. Петренко І. Жінки в історії України. Київ : ТОВ «Аграф груп», 2014. 22 с.

17. Камінська Н. В., Пашко Д. В., Романова Н. В. Причини виникнення гендерної нерівності. *Юридична психологія*. 2018. №2. С. 30-47.

18. Kaminska N., Loshchykhin O., Romanova N. The role of the OSCE in ensuring gender equality into policies and practices. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*, 2019, № *34*(4). С. 87-91. URL : https://farplss.org/index.php/journal/article/view/662.

19. Nalivaiko L., Chepik-Tregubenko O.S. Main Directions of Effective Interaction of Public Authorities and Institutes of Civil Society. *Legislation of EU countries: history, shortcomings and prospects for the development:* Collective monograph. Frankfurt (Oder): Izdevniecība «Baltija Publishing», 2019. P. 197-214.

*Надійшла до редакції 28.02.2023*

***References***

1. Andrusyshyn, B. I. (2010) Transformatsiya ponyattya «svobody» u polityko-pravovykh tradytsiyakh seredn′ovichnoyi Ukrayiny [Transformation of the concept of «freedom» in political and legal traditions of medieval Ukraine]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova. Seriya 18 : Ekonomika i pravo*. Issue 10, pp. 76-83. [in Ukr.].

2. Timashov, V. O. (2013) Formuvannya y zakriplennya instytutsiy prav i svobod lyudyny v Ukrayini (VI–XVII stolittya) [Formation and consolidation of institutions of human rights and freedoms in Ukraine (VI–XVII centuries)]. *Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo.* № 4 (69), pp. 170-175. [in Ukr.].

3. Horin, N. O. (2016) Normatyvno-pravova rehlamentatsiya pidpryyemnytstva na ukrayins′kykh terenakh v XI–XVI stolittyakh [Normative and legal regulation of entrepreneurship on Ukrainian territories in the 11th – 16th centuries]. *Istoriya narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoyi dumky Ukrayiny*. Issue. 49, pp. 64-78. [in Ukr.].

4. Mors′ka, N. (2011) Pravo osobystosti na svobodu, hidnist′ ta povahu u tvori Danyla Zatochnyka «Molinnya» [The individual's right to freedom, dignity and respect in Danylo Zatochnyk's work «Prayer»]. *Naukovi zapysky. Seriya : Filosofiya*. Issue 9, pp. 137-148. [in Ukr.].

5. Slovo Danyyla Zatochnyka [A word from Daniil Zatochnyk]. URL : http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr33.htm. [in Ukr.].

6. Ilarion Kyyivs′kyy. Slovo pro zakon i blahodat′ [A word about law and grace]. URL : http://litopys.org.ua/oldukr/ilarion.htm. [in Ukr.].

7. Monomakh, V. Povchannya dityam [Teaching children]. URL : http://litopys.org.ua/litop/lit27.htm. [in Ukr.].

8. Povist′ vrem'yanykh lit: Litopys (Za Ipats′kym spyskom) [The story of the ancient years: Chronicle (According to the Ipatsky list)] / Per. z davn′orus′koyi, pislyaslovo, koment. V. V. Yaremenka. Kyiv : Rad. pys′mennyk, 1990. 558 p. [in Ukr.].

9. Slovo o polku Ihorevim [A word about Igor's regiment]. URL : http://litopys.org.ua/slovo67/sl02.htm. [in Ukr.].

10. Borysenko, V. (2004) Vydatni zhinky Ukrayiny-Rusy: knyahynya Ol′ha, Anna Yaroslavna [Prominent women of Ukraine-Rus: Princess Olga, Anna Yaroslavna]. *Ukrayinky v istoriyi* / za zah. red. V. Borysenko. Kyiv : Lybid′, ph. 27-32. [in Ukr.].

11. Smolyar, L. O. (1999) Rusynky knyazhoyi doby [Rusinka of the princely age]. *Zhinochi studiyi v Ukrayini: zhinka v istoriyi ta s'ohodni* / za zah. red. L. O. Smolyar. Odesa : Astroprynt, pp. 20-58. [in Ukr.].

12. Lyshka, Ya. Zhinky u kerivnytstvi derzhavoyu. Vid chasiv Kyyivs′koyi Rusi do Ukrayins′koyi revolyutsiyi [Women in state leadership. From the times of Kyivan Rus to the Ukrainian Revolution]. URL : https://update.com.ua/istorii_tag/zhnki-u-kervnitctv-derzhavi-vd-chasv-kivsko-rus-do-ukransko-revoliutc_n4276/. [in Ukr.].

13. Polons′ka-Vasylenko, N. Vydatni zhinky Ukrayiny [Prominent women of Ukraine]. Vinnipeh-Myunkhen : Nakladom Soyuzu ukrayinok Kanady z fundatsiyi im. Nataliyi Kobryns′koyi, 1969. 160 p. [in Ukr.].

14. Isayevych Ya. D., Fedoriv O. R. Simeynyy pobut. Stanovyshche zhinky [Family life. The position of a woman]. URL : http://litopys.org.ua/istkult2/ikult207.htm. [in Ukr.].

15. Radysh, Ya. F., Kozhukhar, O. V. (2015) Rol′ zhinky u formuvanni y funktsionuvanni

derzhavnosti: vstup do problemy (za materialamy literaturnykh dzherel) [The role of women in the formation and functioning of statehood: an introduction to the problem (based on literary sources)]. *Investytsiyi: praktyka y dosvid*. № 13-14, pp. 110-116. [in Ukr.].

16. Petrenko, I. (2014) Zhinky v istoriyi Ukrayiny [Women in the history of Ukraine]. Kyiv : TOV «Ahraf hrup», 22 p. [in Ukr.].

17. Kamins'ka, N. V., Pashko, D. V., Romanova, N. V. (2018) Prychyny vynyknennya hendernoyi nerivnosti [Causes of gender inequality]. *Yurydychna psykholohiya*. №2, pp. 30-47. [in Ukr.].

18. Kaminska, N., Loshchykhin, O., Romanova, N. (2019) The role of the OSCE in ensuring gender equality into policies and practices. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*, № 34(4), pp. 87-91. URL : https://farplss.org/index.php/journal/article/view/662.

19. Nalivaiko, L., Chepik-Tregubenko, O. S. (2019) Main Directions of Effective Interaction of Public Authorities and Institutes of Civil Society. *Legislation of EU countries: history, shortcomings and prospects for the development*: Collective monograph. Frankfurt (Oder): Izdevniecība «Baltija Publishing», pp. 197-214.

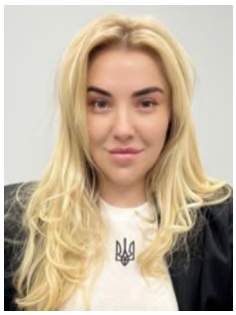
**ABSTRACT**

**Anatoly Frantzuz, Oleksandr Loshchykhin, Nataliia Kaminska. The social value of princesses in the period of Kyivan Rus.** The purpose of this article is to determine the content of the social value of women-princesses in the period of Kyivan Rus. It is proven that when determining the content of the social value of women-princesses, the concepts of «purpose» («meaning») and «usefulness» («result of activity») should be analyzed. «Purpose», taking into account the historical and concrete realities of the period of Kyivan Rus, should be considered the provision of the «interests of the Russian land» in several directions, which reflected the internal and external functions of the state. It was determined that the directions that women-princesses took care of were the establishment of diplomatic and trade relations, the organization of dynastic marriages and cultural and educational activities abroad, the management of state affairs, the reconciliation of social contradictions, the implementation of fiscal policy, attempts to Christianize the state. It is substantiated that the «usefulness» of such activity consisted in the establishment of equal relations with a number of European countries and Byzantium, the conclusion of profitable trade agreements, the elimination (for a certain time) of enmity between the princes, the preservation of the independence of the Volyn principality in the first half of the 13th century, the creation of a foundation for centralization of the state, elimination of social contradictions for a while, formation of the foundations of the fiscal system.

At various historical stages of the state formation of Ukraine, we observe the socially significant role of women, along with men, this was especially evident in the activities of princesses. Therefore, despite the actual lack of established standards of gender equality during the period of Kyivan Rus, as well as many subsequent ones, the practice of national state-building reflected pan-European and civilizational values, developing in the direction of freedom, equality, national identity etc.

***Keywords:*** *social value, purpose, usefulness, women-princesses, Kyivan Rus.*

УДК 341.236
DOI: 10.31733/2078-3566-2023-1-108-113



**Дарія ЛАЗАРЕВА**©
кандидат юридичних наук, доцент
*(Бюро економічної безпеки України,*
*м. Київ, Україна)*

# МІЖНАРОДНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВ

Досліджено інститут міжнародної відповідальності держав та його вплив на захист і охорону прав та інтересів держави, суспільства та окремого громадянина, а також необхідність удосконалення його окремих положень, зважаючи на їх тривіальність. Окрему увагу приділено відшкодуванню шкоди, призначенню відповідного покарання та відновленню порушеного інтересу. Констатовано низький коефіцієнт корисної дії існуючих механізмів притягнення до міжнародної відповідальності держав, виходячи з аналізу численних теоретичних досліджень і ситуативних моделей. Автором акцентовано увагу на тому, що сучасне суспільство потребує принципово нових процедур притягнення до міжнародної відповідальності, адже раніше створені на практиці довели свою неспроможність вирішити міждержавні конфлікти.

© Д. Лазарева, 2023
ORCID iD: https://orcid.org/0000-0002-5987-6643
lazareva_d@ukr.net